

Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties op 4 juni 2014 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: de heer Dick Tommel

Aanvang: 16.00 uur

Voorzitter: Van Vliet

Griffier: Haveman-Schüssel

Verder zijn aanwezig de commissieleden Bashir, Groot, Hachchi, Mulder en Oskam.

De **voorzitter**: Goedemiddag, mijnheer Tommel. Namens de gehele parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties heet ik u van harte welkom. Onze commissie doet onderzoek naar de opzet en werking van het stelsel van woningcorporaties, inclusief een aantal incidenten die daar zijn voorgevallen. De commissie onderzoekt wat er is gebeurd, hoe dat heeft kunnen gebeuren en wie ervoor verantwoordelijk zijn. Vandaag zullen we ons vooral concentreren op getuigen en deskundigen die ons wat kunnen vertellen over het stelsel zoals dat er nu is.

U wordt gehoord als getuige. Dit verhoor vindt plaats onder ede. U hebt ervoor gekozen om de belofte af te leggen dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zult zeggen. Ik verzoek u om te gaan staan en mij na te zeggen: dat belof ik.

De heer **Tommel**: Dat belof ik.

De **voorzitter**: Dan staat u hierbij onder ede, mijnheer Tommel. Neemt u plaats. Ik verzoek u vriendelijk de microfoon gedurende dit verhoor aan te laten staan. Enkele leden van de commissie hebben vragen aan u. Als eerste is het woord aan collega Groot.

De heer **Groot**: Welkom, mijnheer Tommel. U was in de periode 1994-1998 staatssecretaris van Volkshuisvesting. Daarmee bent u de langzittende staatssecretaris vanaf die tijd, want daarna bent u door velen opgevolgd. U was lid van het eerste kabinet-Kok, het eerste paarse kabinet. Daarna bent u in de volkshuisvestingssector actief gebleven, onder meer als commissaris. Vanuit die achtergrond, dus zowel uw politieke achtergrond als uw periode daarna, willen we u graag wat vragen stellen.

Ik zou willen beginnen met de financiële verzelfstandiging van de sector. Dan gaat het over de Bruteringswet. Die hebt u geërfd van uw voorganger, staatssecretaris Heerma. U kreeg meteen de taak voor uw kiezen die wet door de Kamer te loodsen. De financiële verzelfstandiging betekende het toekennen van zekere vrijheidsgraden aan de corporatiesector en aan het maatschappelijk middenveld. Hoe viel dat in het eerste paarse kabinet? Is daar nog over gesproken bij de vorming van het regeerakkoord?

De heer **Tommel**: Dat weet ik niet. Wat ik wel weet, is dat er in het regeerakkoord zelf wel in vage zinnen verwezen wordt naar de bruteringsoperatie. Maar dan gaat het feitelijk om twee zinnen. Voor een operatie waar 37 miljard gulden mee gemoeid was aan de uitgavenkant en 28 miljard aan de inkomstenkant, is twee zinnen wel weinig. Ik heb niet kunnen achterhalen waarom dat zo is. Mijn inschatting is dat er al uitgebreid overleg met de Tweede Kamer was geweest met het vorige kabinet, dat er brede instemming was met deze operatie en dat men wel een aantal andere politieke problemen had bij de kabinetsformatie en dit dus is gegaan als: hierover hoeven we het niet uitgebreid te hebben, hierover is iedereen het eens. Die sfeer was er ook wel. Maar het blijft opmerkelijk.

De heer **Groot**: Hoe stond u zelf tegenover deze, toch majeure, financiële verzelfstandigingsoperatie?

De heer **Tommel**: Er zijn drie redenen opgegeven om deze operatie te doen. Ik kijk ook even naar de uitleg van mijn voorganger die daarover op congressen en op allerlei gelegenheden uitlatingen heeft gedaan. Hij had

drie redenen. De eerste was de financiële reden. De tweede was de verzelfstandiging van de sector: meer vrijheid voor de corporaties. De derde was een meer continu huurbeleid. Mij sprak vooral de eerste reden aan. Ik was lid geweest van een andere parlementaire enquêtecommissie, namelijk de enquêtecommissie die zich bezighield met de bouwsubsidies. Uit die enquête was zonneklaar gebleken dat het toenmalige subsidiestelsel, waarbij een nieuw gebouwde sociale huurwoning 50 jaar in de subsidie zat, volstrekt niet te handhaven viel. Dat was voor het Rijk een loden last. Die zou in de loop van de jaren alleen maar erger worden. Het was dus heel erg hard nodig om tot nieuwe verhoudingen te komen.

De verzelfstandiging van de sector was voor mij geen item. Dat was voor een deel al gebeurd onder het vorige kabinet. Voor mij was dat geen drive. Voor mij speelde vooral de financiële kant van de zaak, en een stabiel huurbeleid was mooi meegenomen. Ik realiseerde me echter wel dat in die eerste jaren, ook in het bruteringsakkoord, de huurstijgingen behoorlijk groot zouden zijn. Dat was iets wat mij niet zo vreselijk aansprak. Ik begreep wel waarom het nodig was, namelijk om de corporaties financiële zekerheid te geven in de eerste jaren. Maar voor mij speelde een heel zakelijk argument: het huidige systeem is niet vol te houden, het Rijk heeft erover onderhandeld en het is fijn dat we van die langjarige verplichting af zijn.

De heer **Groot**: Maar het feit dat woningcorporaties ook veel zelfstandiger werden in hun handelen, vond u een goede zaak en daar zag u ook geen risico's in?

De heer **Tommel**: Ik vond dat je wat bureaucratische kleinigheden opruimde. Maar de term "verzelfstandiging" moet je zeer sterk relativiseren. De corporaties bleven onder toezicht staan. Ze konden ook niet uit het stelsel. Een corporatie die dat wilde, kon niet haar toelating inleveren en zelfstandig verdergaan. Je moest dus in het stelsel blijven. De minister -- ik spreek over de minister, maar dat kan de staatssecretaris of de minister zijn -- geeft tot in detail aan waarover men moet rapporteren en wat men wel en niet mag doen. Dan kun je nauwelijks spreken van een echte verzelfstandiging. Het was een gedeeltelijke verzelfstandiging waarbij vooral het toezicht vooraf op

projecten werd vervangen door toezicht achteraf. Dat vond ik wel verstandig. Dat scheelde ook op het ministerie een heleboel bureaucratie. U moet zich realiseren dat er een afdeling van 100 mensen was voor de detailcontrole vooraf.

De heer **Groot**: Daar staat weer tegenover dat, anders dan vroeger, als gevolg van de verzelfstandiging en het BBSH, corporaties grote vrijheid kregen om investeringsbeslissingen te nemen. De taakvelden waren tamelijk vaag omschreven. Er was dan toch wel degelijk sprake van veel meer zelfstandigheid?

De heer **Tommel**: In die zin wel, en dat is ook de reden geweest waarom ik al in 1996, dus vrij kort na de bruteringswet, een extern onderzoek heb laten instellen naar de vraag hoe de corporaties omgingen met het geld dat ze hadden binnengekregen. Hoe voorzichtig of onvoorzichtig? Dat onderzoek leidde tot de conclusie dat de corporaties dat voorzichtig hadden aangepakt. Dat onderzoek is ook met de Tweede Kamer besproken. In die eerste fase, in de eerste jaren na de bruteringswet, is er dus echt goed bekeken hoe corporaties met hun geld omgingen. Het antwoord was: dat doen ze eigenlijk heel behoorlijk.

De heer **Groot**: Daarop komen we later wellicht nog terug. Nog even over de manier waarop de Bruteringswet door de Tweede Kamer is geloodst. Hoe zat het CDA hierin? Het CDA maakte geen deel meer uit van de regering.

De heer **Tommel**: Het CDA zat er duidelijk in positieve zin in. Enneüs Heerma beschouwde het echt als zijn product. Hij had geen enkele behoefte om de oppositierol te spelen en het ineens niet meer een goed product te vinden. Maar hij constateerde wel dat er andere accenten werden gelegd. Het accent op het financiële aspect was bijvoorbeeld wat zwaarder dan bij hem. Dat kon ik ook heel goed begrijpen.

De heer **Groot**: Dus u wist zich verzekerd van de steun van een groot deel van de oppositie. De behandeling in de Kamer van de Bruteringswet ging

echter niet van een leien dakje, zou je kunnen zeggen, want dat is een debat geweest in vijf termijnen.

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Groot**: Er is ook een paar keer torentjesoverleg aan te pas gekomen. De Kamer, inclusief uw eigen fractie, was er niet gerust op dat het maatschappelijk kapitaal goed besteed zou worden. Er waren kritische vragen over het toezicht. Er waren vragen over het gemeentelijk toezicht en over de positie van de huurder. Wat vond u van de, toch kritische, opstelling van de Kamer in die tijd?

De heer **Tommel**: Die vond ik uitstekend. Het was het goede moment voor de Kamer. Het was ook het laatste moment dat de Kamer had om vóór deze hele operatie nog eens heel kritisch te bekijken welke zekerheden er ingebouwd waren. In mijn herinnering ging het vooral over toezicht. De Kamer voerde een toezichtdiscussie in twee termijnen. En toen gebeurde er iets wat feitelijk niet veel te maken had met de bruteringswet. De Kamer gaf toestemming voor een korte derde termijn om een motie in te dienen, en toen kwam er een heel nieuw gespreksonderwerp ter tafel dat met de bruteringswet niets te maken had, namelijk dat verbetering van de individuele huursubsidie nodig was. Dat werd door de Partij van de Arbeid-fractie ingebracht. Nogmaals, dat was in de eerste twee termijnen in het geheel niet aan de orde geweest, maar dat werd toen een belangrijk punt. De woordvoerder meldde namelijk dat de fractie niet voor de Bruteringswet zou stemmen als er niet de zekerheid was dat huurders met een laag inkomen gecompenseerd zouden worden via de huursubsidie. Dat was in die zin een politiek probleem dat ik die ruimte niet had vanuit het kabinet. Er was van tevoren nadrukkelijk afgesproken: dit is het bedrag en daar moet je het mee doen. Als een van de fracties, welke dan ook, met extra financiële eisen zou komen, kon ik niets anders doen dan hopen dat het ergens goed zou landen, maar ik had niet de zekerheid dat dat ook zou gebeuren. Inhoudelijk was ik het als staatssecretaris die over de huurders ging, zeer eens met de opmerking dat de huurders gecompenseerd zouden moeten worden, maar ik mocht het niet

toezeggen. Dat betekent dat het naar het overleg van de fractievoorzitters met de minister-president is getild. De minister-president heeft mij toen via een briefje in het debat laten weten dat ik het mocht toezeggen. Daar was ik dus op zich blij mee. Of het uiteindelijk zo hard zou zijn gespeeld als gezegd werd, zal ik nooit weten. Maar feitelijk gesproken haalde de woordvoerder wel een verbetering van de huursubsidie binnen, die voor mij ook prettig was.

De heer **Groot**: Dat was de kant van het huurbeleid, dat inderdaad een substantieel deel uitmaakte van het hele debat. Maar was er nou nog werkelijk politieke ruimte om die Bruteringswet aan te passen?

De heer **Tommel**: Dat is een interessante vraag. Er waren drie fracties in het debat die zeiden: "Wij willen eigenlijk weer opnieuw onderhandelen. Wat wij nu voorgelegd krijgen, is een onderhandelingsresultaat. Goed, de Kamer heeft er destijds mee ingestemd dat dit het nu eenmaal was, maar wij hebben wel behoefte om te onderhandelen." Het antwoord daarop was dat het in formele zin kon. Het staat de Kamer vrij om opnieuw te willen onderhandelen. Maar dat zou wel grote schade tot gevolg hebben, want dat betekende dat de bruteringsvertraging zou oplopen. Dat geeft meteen grote financiële schade. U begrijpt ook dat ik er geen zin in had om als een soort postbode tussen de Kamer, die allerlei wensen had, en de corporaties, die daarover opnieuw een mening moesten vormen, te zitten. Dat was niet mijn opvatting. Ik heb gemeld dat het in formele zin kon, maar dat ik het zeer ontraadde, omdat het veel geld kost en je het niet moet willen omdat je niet weet wat je allemaal losmaakt. Er was een wankel evenwicht tussen allerlei belangen in dat akkoord. Als je dat gaat lostrekken door er één opnieuw ter discussie te stellen, dan ben je het hele akkoord kwijt.

De heer **Groot**: Bijvoorbeeld Kamerlid Duivesteijn en de vertegenwoordiger van de SP stelden heel fundamentele vragen bij de operatie als zodanig. Hoe taxeerde u dat?

De heer **Tommel**: Duivesteijn nam geen afstand van het bruteringsakkoord, hij had er alleen vragen bij. En ja, die vragen waren relevante vragen over

het toezicht, het huurbeleid en de manier waarop het verder moest. Daar had hij opvattingen over. Dat betekende dat je een beetje in de situatie kwam dat je door het debat over de bruteringsoperatie een heel debat over ongeveer het hele volkshuisvestingsbeleid zou gaan voeren. Ja, en daar had iedereen weer zijn eigen opvattingen over. Andere fracties hadden daar weer andere opvattingen over. Je kreeg dus een soort uitwisseling van opvattingen over wat er moest gebeuren, maar het had maar zijdelings betrekking op de bruteringskwestie, die toch vooral een kwestie was van wat corporaties ineens uitbetaald krijgen en wat ze moeten inleveren. Zo was het een beetje een zijlijn. Het was meer dat de gelegenheid werd benut om aan het begin van een nieuwe regeerperiode nog eens overal te vertellen wat men vond, dan dat het feitelijk het resultaat van de bruteringsoperatie veel beïnvloedde.

De heer **Groot**: U was niet bang dat u de steun zou verliezen van een van de regeringspartijen?

De heer **Tommel**: Nee, nee. Niet serieus. Daarvoor was er in het verleden, en dan bedoel ik het nabije verleden vlak voordat de regering aantrad, te veel steun betuigd aan deze operatie, ook door de regeringspartijen. En er was verder niks veranderd. Er waren alleen andere woordvoerders. Er was geen ander beleid. Het was nog steeds het beleid waarvan men al had gezegd: hier stemmen wij mee in, goede zaak, moet je vooral doen. Er zat alleen een andere staatssecretaris.

De heer **Groot**: In die zin zat de heer Duivesteijn van de Partij van de Arbeid ook min of meer vast aan de erfenis van zijn voorgangers.

De heer **Tommel**: Ja. Je maakt als fractie wel een heel rare indruk als je in een paar weken tijd een diametraal ander standpunt gaat innemen. Ik had dus ook wel een beetje het gevoel dat hij binnen zijn eigen fractie een beetje een einzelgänger was. In die fractie leefde dat niet zo heel sterk.

De heer **Groot**: De heer Duivesteijn voerde met u wel een fundamenteel debat over de reikwijdte van de ministeriële verantwoordelijkheid. Zijn positie

is dat de minister verantwoordelijk is voor het gedrag van elke individuele woningcorporatie. U zegt dat u daar niet voor verantwoordelijk bent en alleen verantwoordelijk bent voor het hele stelsel. Kunt u dat uitleggen?

De heer **Tommel**: Ja, dat kan ik uitleggen. De primaire verantwoordelijk voor het toezicht op de corporaties en op hun prestaties lag in die tijd bij de gemeenten. Daar kun je van alles van vinden, en daar vond ik ook van alles van ...

De heer **Groot**: Daar komen we zo nog op terug.

De heer **Tommel**: Maar zo was het geregeld. Ik voelde mij dus verantwoordelijk voor de vraag of het stelsel van toezicht zoals het toen georganiseerd was, wel een goed stelsel van toezicht was. Ik voelde mij dus niet verantwoordelijk voor elke individuele corporatie. Zo was het niet geregeld. Ik voelde mij echter wel verantwoordelijk voor de vraag of we het goed geregeld hadden. Het antwoord daarop was -- en dat is door dat debat ook wel getriggerd -- dat ik het geen goed stelsel vond. Dat had een aantal redenen.

De eerste reden was dat de Algemene Rekenkamer al eerder had geconstateerd dat er van het gemeentelijk toezicht niet zo vreselijk veel terecht kwam. De tweede reden was het WBL-onderzoek van de Tweede Kamer waaruit gebleken was dat daar ook in toezichthoudende zin van alles niet was gebeurd wat wel had moeten gebeuren. En er waren maatschappelijke ontwikkelingen, die we allemaal wel zagen, namelijk de schaalvergroting van de corporaties. Zij waren ver over de gemeentegrenzen heen werkzaam, waardoor het voor gemeenten langzaamaan steeds moeilijker werd om toezicht uit te oefenen. Bovendien hadden de gemeenten ook bepaalde wensen om corporaties dingen te laten doen. Zij wilden die graag realiseren en sloten daarover overeenkomsten met de corporaties. Als je in zo'n afhankelijkheidsrelatie met elkaar zit, is het wel erg moeilijk toezicht houden. Er waren dus ook andere maatschappelijke redenen om te zeggen dat toezicht door gemeenten geen houdbaar systeem was.

De heer **Groot**: Op dat toezicht door de gemeenten komen we later in dit gesprek nog terug. Ik grijp nog even terug op de discussie met Duivesteijn. In de Kamer zegt u dat u eindverantwoordelijk bent voor de sector als geheel, zowel voor de prestaties als voor de werking van de toezichtstructuur, dat u niet verantwoordelijk bent voor het handelen van de individuele corporatie, maar dat als een individuele corporatie in de problemen komt en niemand de verantwoordelijkheid neemt in zo'n crisissituatie, de staatssecretaris dan een interventie hoort te plegen. Aan het eind zegt u dus dat u toch verantwoordelijk bent voor een individuele corporatie. Hoe moeten we dit aan elkaar verbinden?

De heer **Tommel**: Misschien is het goed om dat te verduidelijken aan de hand van een voorbeeld. Er kwam een corporatie in grote financiële problemen. Dat hebben wij gewoon gemerkt. Er was regelmatig contact met de corporaties en er was er één die op het punt stond om om te vallen. Zo ernstig was het. Daar is een systeem voor. Je kunt naar het Centraal Fonds Volkshuisvesting. Dat kijkt dan streng naar hoe de corporatie heeft gehandeld en zorgt ervoor dat de corporatie niet failliet gaat. Gaat de corporatie wel failliet, dan betekent dat dat de stelling dat er nooit een corporatie failliet kan gaan -- gezien het feit dat je naar het Centraal Fonds kunt en als het Centraal Fonds het niet op de corporaties kan verhalen er een achtervang is van Rijk en gemeenten -- niet meer klopt. Dat zou betekenen dat alle corporaties een veel hogere rente zouden moeten gaan betalen als ze weer een nieuwe banklening zouden moeten afsluiten. Er was mij dus veel aan gelegen om die corporatie naar het Centraal Fonds te krijgen. Dat wilde die corporatie niet. Om het maar in rond Nederlands te zeggen: ze vertikten het. Ze deden het niet. Ze hadden er, vonden ze zelf, een goede reden voor. Zij vonden dat zij door een regering van ver uit het verleden in de problemen waren geraakt en dat dé regering, zij het de huidige, dus ook maar op de blaren moest zitten. Dat is typisch een probleem van een corporatie dat voor de hele sector van betekenis is. Toen hebben wij wel ingegrepen.

In de eerste plaats hebben we geconstateerd dat we juridisch gezien niet veel mogelijkheden hadden om binnen een heel kort tijdsbestek in te grijpen.

Je kunt een bewindvoerder benoemen. Je kunt van alles en nog wat. Maar als de corporatie tegenwerkt en dwarsligt, dan kost het de nodige tijd om dat op te lossen. En die tijd hadden we niet. De constatering was: er gebeurt iets heel ernstigs met een corporatie, daar dreigt het hele stelsel zeer aanzienlijke schade door te lijden, en ik heb niet echt overtuigende juridische mogelijkheden om iets te doen. Hoe ga je dan om met zo'n situatie? Je kon het niet laten lopen. Dan moet je het dus niet hebben van juridische mogelijkheden, maar van het gezag dat de regering heeft. Wij hebben hen dus uitgenodigd op een avond: stuur de raad van toezicht voor een goed gesprek naar het ministerie 's avonds om 20.00 uur. Dat was een hard gesprek, van beide kanten. Wij wilden dat zij acuut naar het Centraal Fonds gingen en een deel van hun woningvoorraad verkochten, want dan was er weer geld in kas. Zij wilden dat niet. Dat gesprek heeft met regelmatige schorsingen geduurd totdat ze murw waren.

De heer **Groot**: Even voor ...

De heer **Tommel**: Het moest wel gebeuren.

De heer **Groot**: Om welke woningcorporatie ging het hier precies?

De heer **Tommel**: Om Verantwoord Wonen uit Capelle.

De heer **Groot**: Verantwoord Wonen uit Capelle.

De heer **Tommel**: Ja. Verantwoord Wonen uit Capelle. Er moest een oplossing komen omdat niet ingrijpen gewoon veel te duur was. Dat moet je dan toch wel doen. Dan zit je op het snijpunt dat u noemde: het gaat wel om een individuele corporatie, maar als die omvalt heeft de hele sector een probleem. Dat vind ik dus wel een zinvol onderscheid. Als een corporatie iets heeft wat alleen op die corporatie betrekking heeft, dan kun je zeggen: laat die corporatie het maar fijn oplossen. Maar als de hele sector daardoor in het geding komt, dan maak ik een andere afweging.

De heer **Groot**: Ja. En daar ligt dan de overgang naar toch ingrijpen bij een individuele corporatie.

De heer **Tommel**: Ja, ja.

De heer **Groot**: Helder. U hebt wel stelselverantwoordelijkheid. Dat wil zeggen dat u verantwoordelijk bent voor een doelmatige en doeltreffende sector. Voelde u dat ook zo?

De heer **Tommel**: Ja. Zonder enig voorbehoud: ja.

De heer **Groot**: En hoe gaf u daar dan invulling aan?

De heer **Tommel**: Voor mij speelden twee aspecten een rol. Ten eerste: doet de corporatie wat zij moet doen? In het maatschappelijk veld van 1994, want daar hebben we het over. Ten tweede: hebben we goed toezicht? Dat toezicht was het eerste waarmee ik geconfronteerd werd en dat naar mijn gevoel niet goed liep.

De heer **Groot**: En dat bij de gemeenten niet goed liep, maar daar komen we later op terug.

De heer **Tommel**: Daar komen we later op terug. En dan was er dus de vraag: doet een corporatie wat zij moet doen? Er was in zekere zin, vanuit de corporaties geredeneerd, een voortdurende stroom van vragen om meer te mogen doen dan men mocht met het BBSH zoals het er was toen ik aantrad. Ik zal een voorbeeld geven. Ik had een overleg met de Brabantse woningcorporaties, gewoon een kennismakingsgesprek. Ze waren er allemaal. Een van de bestuurders zei: "We hebben een groot probleem, want hier in Tilburg is een hoge werkloosheid. Ik wil wat aan die werkloosheid doen, want ik vind dat wij een maatschappelijke taak hebben. Die werklozen zijn mijn huurders en daar voel ik mij verantwoordelijk voor. Wilt u het BBSH zo veranderen dat ik dat kan doen?" Het antwoord was: "Nee, dat ga ik niet doen. Ik waardeer het goede idee. Je laat immers je hart spreken en dat is

goed. Maar het kan helemaal niet. In de eerste plaats is er een heel ministerie dat zich bezighoudt met werkgelegenheid en daar verantwoordelijk is, en dat zijn wij niet. In de tweede plaats is een corporatie op dat terrein een amateur. Die weet gewoon niet hoe het moet, dus dat gaan we niet doen". Zo kwamen er dus heel veel verzoeken van corporaties om dingen te mogen doen die in dat beperkte werkveld dat men had, niet mochten.

De heer **Groot**: Dit gaat dan over de taakafbakening. U breidt het werkveld later ook uit met het thema leefbaarheid. Daar komen we straks nog over te spreken. De taakafbakening bewaken is echter nog wat anders dan de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de sector bewaken en daar verantwoordelijkheid voor nemen. Had u inzicht in hoe doeltreffend en hoe doelmatig de sector functioneerde?

De heer **Tommel**: Daarnaast heb ik voor het eerst dat onderzoek laten doen in 1996. Hoe gaan de corporaties om met de gelden die ze hebben? Daar kwam uit dat zij daar voorzichtig mee omgingen. Er werden dus geen gekke dingen gedaan. Ze waren misschien wel een beetje te voorzichtig. Er werd minder gebouwd. Ze waren zich dus bewust van het feit dat ze nog maar moesten zien of ze het konden redden, terwijl ze zich vroeger verzekerd wisten van een 50-jarige kostendekkende exploitatie als zij een nieuwe woning bouwden. Ze waren dus aan de voorzichtige kant. Ik had in die zin de indruk dat corporaties eerder voorzichtig waren dan dat zij allerlei wilde dingen deden. Ik kan mij uit die periode van vier jaar ook niet echt voorbeelden herinneren waarbij het mij opviel dat corporaties dingen deden waarmee ze qua doeltreffendheid en doelmatigheid volledig uit de band sprongen. Later is dat naar mijn gevoel wel het geval geweest. Maar in die eerste periode waren ze zelf eerder angstig dat ze het financieel niet zouden redden met de gelden die ze hadden en de verplichtingen die ze waren aangegaan in het verleden, dan dat ze het gevoel hadden dat ze ineens rijk waren en van alles konden. Datzelfde beeld leefde overigens ook bij de Tweede Kamer. Om even terug te komen op het debat over de bruterings: ik herinner mij dat de fracties zich eerder afvroegen of de corporaties wel voldoende meekregen om het financieel te kunnen volhouden, dan dat ze het

gevoel hadden dat de corporaties overbedeeld werden. Er was een vrij algemeen gevoel van "is het wel genoeg?".

De heer **Groot**: Maar het gaat natuurlijk ook om de prestaties die de woningcorporaties, voorzichtig of niet, wél leverden. Mag ik u een conclusie voorhouden uit een rapport van de Algemene Rekenkamer dat gisteren is verschenen? Daar staat: "De bewindspersoon met de portefeuille volkshuisvesting heeft de wettelijke plicht zich jaarlijks een oordeel te vormen over de prestaties van woningcorporaties. Dit is de afgelopen twintig jaar niet gebeurd. De achtereenvolgende bewindspersonen hebben daardoor geen goed beeld gehad van het functioneren van de individuele corporaties." Kunt u zich in die conclusie herkennen?

De heer **Tommel**: Nee, niet echt, maar dat komt misschien omdat ik helemaal aan het begin van die periode zat. Mijn beeld was van het begin af aan dat het toezichtstelsel zodanig was dat je daar absoluut geen echt goed beeld door zou kunnen krijgen. Mijn inzet was dus niet zozeer gericht op de vraag of ik vanuit de gemeenten de informatie kon krijgen en bij elkaar kon schrijven hoe het ging. Dat was voor mijn gevoel een volkomen onhaalbare operatie. Mijn gevoel was: de tijd en de moeite die je daaraan besteedt, kun je beter besteden aan een beter systeem. Dat is er naar mijn gevoel ook echt gekomen.

De heer **Groot**: Ja. Ik kijk even naar de heer Mulder.

De **voorzitter**: Het woord is sowieso aan de heer Mulder.

De heer **Mulder**: Ik wil nog even terug naar de behandeling van de bruteringswet in de Tweede Kamer. Welke verwachtingen had u van de sector? Zag u kansen en risico's?

De heer **Tommel**: Ik had de verwachting dat de sector de kansen zou grijpen die hij mocht grijpen op grond van de regelgeving. Ze hadden daar zelf heel

uitgesproken opvattingen over. Zij vonden namelijk dat zij meer zouden moeten mogen. In zekere zin ben ik daar ook aan tegemoetgekomen, zij het in beperkte mate. Daarnaast was er toch, naar mijn perceptie, een groot gevoel van verantwoordelijkheid bij de corporatiebestuurders. Zij kwamen uit het sociale systeem van de corporaties en hadden in het algemeen al vele jaren werkervaring achter de rug waarin duidelijk was geworden dat zij daarmee met verstand en hart zouden kunnen werken. Ik had daar dus wel een positief gevoel over in het begin.

De heer **Mulder**: In het begin.

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Mulder**: En later?

De heer **Tommel**: Ook.

De heer **Mulder**: Nog steeds?

De heer **Tommel**: Nee, niet meer. Als u bedoelt "later", dan is mijn perceptie: later was in 1998. Toen nog wel. Ik heb het Rekenkamerrapport nog maar vluchtig kunnen lezen, want het is te recentelijk verschenen om tot in detail te zien. Maar als de conclusie van de Algemene Rekenkamer was dat er uitwassen zijn geweest en het toezicht onvoldoende was, dan kan ik niet anders dan nu, met de wetenschap van vandaag, heel nuchter constateren dat dat later ook zo was. Er zijn uitwassen geweest en het toezicht was onvoldoende. Het interne toezicht heeft zich niet ontwikkeld zoals het zich had moeten ontwikkelen. Het externe toezicht is steeds minder geworden. Naar mijn gevoel is het nu -- als ik de Rekenkamer mag citeren: tien personen, tien fte's -- tot het allerergste minimum teruggevallen dat je maar kunt bedenken. Om het verschil even aan te duiden: de Inspectie Volkshuisvesting had toen ik aantrad ruim 170 fte's aan medewerkers. Daar kwamen er nog eens 80 op het ministerie bij. Dat was het instrumentarium dat ik had toen ik aantrad. Als ik dat vergelijk met die tien van nu, dan is het

verschil wel schrijnend. Je zou juist verwachten dat er vanwege de grotere vrijheid van de corporaties een beter en omvangrijker controleapparaat zou zijn, maar ik vrees dat het in de loop van de vele bezuinigingsronden stiekem en stilzwijgend is wegbezuinigd. Dan moet je niet denken dat je nog dezelfde kwaliteit van toezicht krijgt als wat je had. Dat is dan gewoon fysiek niet meer mogelijk. Dan krijg je steeds meer nota's over welke prioriteiten men aanlegt bij de bezuinigingen. Nou, als je als Tweede Kamer dit soort nota's krijgt over prioriteiten en over de vraag wat dan het beste is en zo, dan is dat het duidelijkste signaal dat het controleapparaat het niet meer aankan.

De heer **Mulder**: Dus u zag in het begin vooral kansen?

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Mulder**: Dan komen we bij de leefbaarheid; mijn collega Groot kondigde het al aan. Zoals u weet, stonden er in het Besluit beheer sociale-huursector (BBSH) oorspronkelijk vier zogeheten prestatievelden: handelen in het belang van de volkshuisvesting, bij voorrang huisvesten van de doelgroep, in stand houden kwaliteit woningbezit, betrekken van huurders, waarborgen financiële continuïteit. In 1997 komt daar het prestatieveld leefbaarheid bij. Weet u waar het idee vandaan kwam om het prestatieveld leefbaarheid daarbij te voegen?

De heer **Tommel**: Ja. Dat kwam uit de corporatiewereld. Heel concreet waren het twee corporatiebestuurders uit Amsterdam, die mij uitnodigden om daar een keer op werkbezoek te komen om gewoon informeel door de wijk te lopen en te kijken. Zij zeiden: "Wij zitten hier met een heel groot probleem. Er is een oud spoorwegviaduct dat niet meer in gebruik is. Dat kent een aantal bogen. Daarover reed vroeger die trein. Dat staat nu te verloederen." De ene corporatie had haar bezit aan de ene kant van die bogen, de andere corporatie aan de andere kant van die bogen. Hun conclusie was: "Kijk eens wat hier gebeurt. Hier gebeurt ongeveer alles wat niet mag, zoals diefstal, heling en drugsgebruik. Allemaal in het zicht van de bewoners. Maar wij kunnen niet ingrijpen. Wij hebben de gemeente erop geattendeerd. De

gemeente heeft ook actief gehandeld. De gemeente heeft geprobeerd een commerciële partij te vinden die dit wil overnemen en exploiteren." Dus opknappen, nette bedrijven erin en de helers eruit; daar kwam het feitelijk op neer. Dat is de gemeente niet gelukt. Daar is geen commerciële case van te maken. Toen kwam men terug bij mij en zei: "Wij hebben daar wel veel last van. Wij zouden dat wel willen doen, maar dan moet het ook mogen. Het huidige BBSH staat dat niet toe."

Dit was het meest in het oog springende voorbeeld, maar er kwamen soortgelijke voorbeelden langs die elders gemeld werden. Toen was de vraag: is het maatschappelijk gezien niet wijs om het corporaties mogelijk te maken om iets te doen aan dit soort dingen, die rechtstreeks van invloed zijn op het welbevinden van de bewoners, van hun klanten, en die ook nog betrekking hebben op het bezit als zodanig? In zo'n omgeving floreert je bezit immers ook niet echt. Ik heb mij ervan laten overtuigen dat het verstandig was om de maatschappelijke taak van de corporatie te vergroten van de woning tot de buurt of de wijk -- u mag het noemen zo u wilt -- maar dus iets wijder dan alleen maar de woning zelf.

De heer **Mulder**: U zegt dat u zich hebt laten overtuigen, dus in het begin was u daar niet van overtuigd.

De heer **Tommel**: Ik had daar daarvoor geen opvatting over.

De heer **Mulder**: Geen opvatting.

De heer **Tommel**: Nee. Het is al helemaal in het begin gebeurd in de periode dat ik staatssecretaris was. Dat het pas zijn formele goedkeuring kreeg in het BBSH in 1997 betekent dat er een heel traject aan voorafging van: eerst eens goed kijken, met partijen praten, de vraag stellen hoever je dat dan doet en hoever je daarin gaat. Want het was ook wel helder dat er iets op de loer lag in de zin van: dan mag alles. Zo naïef was ik nu ook weer niet.

De heer **Mulder**: Daar kom ik zo op.

De heer **Tommel**: Ja. Haha.

De heer **Mulder**: U begint al te lachen.

De heer **Tommel**: Ja, natuurlijk. Ik snap dat.

De heer **Mulder**: Hoe stond de Kamer tegenover het toevoegen van dat prestatieveld?

De heer **Tommel**: Positief.

De heer **Mulder**: Gewoon positief.

De heer **Tommel**: Positief. De Kamer zag het nut ervan. Ik denk dat de Kamer minder kritisch was op het systeem dan ikzelf. De Kamer heeft het maatschappelijk nut wel gezien, maar wij hebben toen niet echt een geweldig debat gehad over de vraag welke risico's je dan allemaal loopt en of je dat wel zo kon doen. Men vond het in het algemeen een goede zaak dat dat gebeurde.

De heer **Mulder**: Wat vond de sector ervan?

De heer **Tommel**: Prima.

De heer **Mulder**: Ook prima.

De heer **Tommel**: Ja, de sector was blij dat het mocht, maar constateerde wel al redelijk snel dat, doordat het mocht, allerlei instanties een beroep op de sector gingen doen om er ruimschoots gebruik van te maken. Je zag dat later nog een keer toen het taakveld wonen en zorg is toegevoegd. Toen kwamen ook alle zorginstellingen en alle gemeentes onmiddellijk bij de corporaties met de vraag: oké, u mag het nu, wat gaat u nu doen? De gemeentes kwamen toen ook met wensen. Dat is heel begrijpelijk.

De heer **Mulder**: Speelde nog een rol dat de corporaties steeds rijker werden en dat dat geld een goede bestemming moest hebben?

De heer **Tommel**: In die periode niet. Ik praat nu over de periode tot 1998. In die periode, ook in 1998, was de opvatting nog steeds: er is niet veel geld; er is betrekkelijk weinig geld. Dus het idee dat men met heel veel geld zat en dat men daar wat mee wilde doen, was absoluut niet aan de orde. Het was meer een kwestie van: "Wij zouden graag iets mogen. Wij hebben de financiële mogelijkheid om het te doen in beperkte mate. Laat ons dat nou doen." Toen kwam het advies van de Raad van State.

De heer **Mulder**: Ja, u haalt me de woorden uit de mond.

De heer **Tommel**: Ik was al bang dat u dat zou vragen.

De heer **Mulder**: Wat zei de Raad van State eigenlijk?

De heer **Tommel**: De Raad van State zei: u hebt in het nieuwe BBSH niet precies afgebakend wat precies mag en niet mag. Daar hadden ze groot gelijk in. Ik had geen enkele behoefte om dat te ontkennen, maar ik wilde dat ook bewust zo, want je kunt zo'n taakveld niet precies afbakenen. Ik had wel in de omschrijving opgenomen dat het met de grootstedelijke problematiek te maken moest hebben: het bestrijden van criminaliteit en het tegengaan van verloedering. Tja, waar dachten wij aan en wat gebeurde er ook wel? Corporaties kochten, in overleg met de gemeente -- dat wel -- bijvoorbeeld woningen op die stonden te verkrotten in een totaal verloederd gebied, als zij dat wilden, maakten daar vervolgens nette woningen van en verhuurden die. Dat soort zaken stond mij voor ogen. Dat kun je niet met een schaarstje knippen. De maatschappelijke werkelijkheid van iemand op een kantoor in Den Haag bij de Raad van State is een andere dan de maatschappelijke werkelijkheid van woningcorporaties die in een gebied waar echt van alles mis is, moeten proberen er het beste van te maken. Bovendien speelde nog mee dat de problematiek in het stedelijk gebied een heel andere was dan in het landelijke gebied, waar het veel meer ging om de vraag, die ik overigens

ook kreeg: "Dit dorp -- soms moet je echt praten over een gehucht -- dit gehucht heeft nog een noodlijdend dorpshuis. Dat is voor de samenhang in de samenleving van buitengewoon groot belang. Mogen wij dat ook kopen of overnemen en onderhouden?" Dat is maatschappelijk gezien verstandig, maar die gevallen zijn dus niet precies tot in detail op te schrijven. Ik heb dus gekozen voor een ruime omschrijving met daarbij een goed toezichtssysteem. Dat was intussen wel de discussie: wij gaan naar een heel ander toezichtssysteem. Dus mijn instelling was: geef de corporaties de mogelijkheden en houd goed toezicht op hoe ze er gebruik van maken.

De heer **Mulder**: Weet u ook wat de Algemene Rekenkamer zei van dit prestatieveld?

De heer **Tommel**: De Rekenkamer was ook niet zo enthousiast.

De heer **Mulder**: Zal ik het voorlezen?

De heer **Tommel**: Ja, doet u maar.

De heer **Mulder**: "Wij vragen ons af hoe u het criterium leefbaarheid wilt definiëren en hoe daaraan vervolgens zal worden getoetst." Ze zeggen: het is niet te toetsen.

De heer **Tommel**: Hetzelfde systeem als de Raad van State: je weet niet precies wat de grenzen zijn. Hoe ga je dan toetsen? Naar mijn gevoel was volstrekt helder hoe je moest toetsen: je laat de toezichthouder -- dat is dan dus niet meer de gemeente maar de rijksoverheid, de minister -- toetsen of wat er gebeurt op het gebied van leefbaarheid, past binnen het beleid.

De heer **Mulder**: Hebt u dat goed kunnen begrenzen?

De heer **Tommel**: Ik wilde het niet begrenzen.

De heer **Mulder**: Maar als je geen grens hebt, hoe kun je dan toetsen of iets over de grens is?

De heer **Tommel**: O, dat vind ik niet zo'n vreselijk probleem. De corporatie moest erover rapporteren in haar jaarrapportage. Die gaat naar de minister en de minister kan op grond van de jaarrapportage besluiten om een gesprek aan te gaan met de betreffende corporatie in de zin van "ik vind dat u dit te ruim opzet" of niet. Ik weet niet in hoeverre die gesprekken ooit hebben plaatsgevonden, maar mij stond het systeem voor ogen waarin de corporatie in haar jaarverslag verantwoording aflegde over hoe zij hiermee omging naast die andere vier velden van activiteiten, en dat de minister, die belast was met het toezicht, zich uiteindelijk een oordeel zou vormen over de vraag: mag dit of mag dit niet? Daar kwam bij dat men voor veel activiteiten op het gebied van leefbaarheid vooraf toestemming moest vragen om ze te mogen doen. Dus het was niet zoiets van: vrijheid, blijheid, achteraf kijkt de minister wel of het leuk was.

De heer **Mulder**: Maar als je een oordeel wilt uitspreken, dan moet je toch ergens aan toetsen? Of gaat het op gevoel?

De heer **Tommel**: Het oordeel is of het een redelijke bijdrage levert aan de leefbaarheid in de buurt. Zo was het gedefinieerd. De corporatie had een beduidende vrijheid om dat in te vullen, op de vingers gekeken door de minister. Dus ik dreef op de pijler van het ministeriële toezicht.

De heer **Mulder**: "Redelijk", "leefbaarheid"; dat kan vaag zijn. Dat is niet zwart-wit.

De heer **Tommel**: Nee.

De heer **Mulder**: Dus er komen arbitraire trekken.

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Mulder**: En, zoals u al zei, dan gaan corporaties ongetwijfeld heel veel aanvragen: past dit erin?

De heer **Tommel**: Ja, en zolang de minister het goed vindt, zolang ze het geld hebben en de gemeente het ermee eens is ... Er zitten namelijk nogal wat voorwaarden in die paar bijzinnen: de gemeente moest het goed vinden, je moest er het geld voor hebben en de minister moest het ook nog goed vinden.

De heer **Mulder**: Dan zie je dat het daar een paar keer misgaat. Corporaties gaan in infrastructuur zoals in Apeldoorn.

De heer **Tommel**: Ja, het gaat een paar keer mis. Dan is er voor mij maar één conclusie: als je niks doet en niks goed vindt, gaat er ook niks mis en als je vindt dat het verstandig is om de corporaties een dergelijk taakveld te geven, dan moet je ervan uitgaan dat er af en toe iets misgaat. Daar staat tegenover dat er in de sfeer waar het goed ging, ook prachtige en nuttige dingen tot stand zijn gekomen. Het zou mooi zijn als ook daar een overzicht van was. Die balans zul je altijd in rekening moeten brengen.

De heer **Mulder**: Kun je dan zeggen dat, toen u het prestatieveld leefbaarheid toevoegde aan het BBSH, eigenlijk het zaadje is geplant waardoor bijvoorbeeld Woonbron het stoomschip Rotterdam kon aanschaffen? Daar ging niet iets mis. Daar ging een kwart miljard mis.

De heer **Tommel**: Daar ging heel veel mis.

De heer **Mulder**: Ja.

De heer **Tommel**: Ja. Maar nu even de logische conclusie. Had ik voor ogen dat een corporatie een kwart miljard aan één schip zou gaan besteden? Nee. Zonder enige twijfel: nee. De vraag is: had daarin tijdig kunnen worden ingegrepen, heeft de corporatie het tijdig gemeld en wat heeft de toezichthouder toen gezegd over wat er mocht, ja of nee? Maar dat is niet de

vraag aan mij, maar de vraag waarvoor u zich gesteld ziet. Dat is een andere vraag. Maar voor zover mijn kennis strekt, is dat project al in een beginfase ooit eens aangemeld en dan is het een kwestie van toezicht. Daar heeft degene die toezicht houdt, de bewindspersoon onder toezicht van de Tweede Kamer, een eigen oordeel over te vellen. Daar treed ik niet in, maar als u vraagt of het de bedoeling was dat dit soort projecten ging gebeuren, dan is het antwoord: nee, natuurlijk niet.

De heer **Mulder**: Nee, maar het zaadje is wel geplant met het toevoegen van dat prestatieveld.

De heer **Tommel**: Zeker.

De heer **Mulder**: Uiteindelijk is daar misschien een heel gekke boom uit gegroeid.

De heer **Tommel**: Eh ja, soms groeien er inderdaad heel rare bomen. Het zou mooi zijn om te bekijken of het totale bos dat uit het vijfde prestatieveld is voortgevloeid ... Wat dan de afweging is van dingen die goed gegaan zijn, die maatschappelijk een grote meerwaarde hebben gehad en die niet tot stand zouden zijn gekomen als de corporatie dit niet had gemogen ... Ik kijk nog steeds naar de helers onder de boog in Amsterdam en de spuiten met heroïne die daar rondzwierven. De positieve kant was dat die verdwenen. Dan krijgt dat betrekkelijk weinig aandacht, zeker publicitair. Dan gaat alle aandacht uit naar die rare boom van dat schip, dat er natuurlijk nooit op die manier had mogen komen. Maar het is aan u om een afweging te maken tussen de positieve en de negatieve dingen. Nogmaals, het toezicht was daarbij wel heel erg doorslaggevend.

De heer **Mulder**: Ik kijk naar collega Groot.

De **voorzitter**: Ja, het woord is aan de heer Groot.

De heer **Groot**: We gaan verder met het toezicht en de relatie met de gemeente. U refereerde er al even aan. Bij de behandeling van de Bruteringswet pleitte uw partijgenoot, mevrouw Versnel-Schmitz, al voor centralisatie van het toezicht, weg van de gemeente. Daar was u het dus mee eens, begrijp ik.

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Groot**: Wat was uw oordeel over de manier waarop de gemeenten de toezichtsrol hadden opgepakt die hun was toebedacht bij het BBSH?

De heer **Tommel**: Onvoldoende. Onvoldoende. In technische zin was de gemeente al niet echt in staat om het toezicht goed vorm te geven. Ik kijk even naar ingewikkelde dingen als derivaten bijvoorbeeld. Die waren voor een grote gemeente met een groot ambtelijk apparaat wel te controleren, maar voor kleine gemeenten absoluut niet. Feitelijk gesproken was dat een onmogelijkheid. Dus in dat soort ingewikkelde situaties was eigenlijk al gebleken dat het gemeentelijk toezicht fictie was. Daar kwam nog het element bij dat de gemeente en de corporatie vaak dezelfde belangen hadden of dat de gemeente het belang had om de corporatie iets te laten doen. Tja, als dat op de rand of over de rand was van wat mocht, kon je je moeilijk voorstellen dat de gemeente daar dan heel kritisch toezicht op zou houden. Dus er lag ook een belangenverstrengeling.

De heer **Groot**: Dubbele petten.

De heer **Tommel**: Ja, natuurlijk. En er lag ook een steeds groter wordende corporatie die de grenzen van de gemeente ver overschreed. Dus voor mij was helder dat dat toezicht uiteindelijk niet bij de gemeente kon blijven.

De heer **Groot**: Speelden daar ook nog de ervaringen met Stichting Woningbeheer Limburg een rol bij?

De heer **Tommel**: Absoluut.

De heer **Groot**: Daar is een parlementair onderzoek naar geweest.

De heer **Tommel**: Absoluut. Voor zover ik nog enige twijfel had, heeft dat mij wel geholpen om van die laatste twijfel af te komen. Daarbij was het gemeentelijk toezicht ver- en veruit onvoldoende geweest. Later zat ik dus op de blaren toen bleek dat het allemaal niet gelukt was en dat er veel geld verdwenen was, ook rijksgeld, in een sanering die uiteindelijk niet het goede resultaat had gekregen. Die situatie had zich afgespeeld voor mijn aantreden, maar ik was er wel politiek verantwoordelijk voor en heb daar dus de consequentie uitgetrokken en gezegd: dit kun je niet meer hebben! De gemeente zit in een rol die de gemeente, ook met de beste wil van de wereld, niet goed kan doen. Dus centraliseren. Toen, ook in het debat over de bruting, de vraag uit de Kamer kwam of de Algemene Rekenkamer daar een rol in kon spelen -- "onafhankelijk toezicht" was een beetje de slagzin -- heb ik daar met de Algemene Rekenkamer uitgebreid overleg over gehad. De Rekenkamer had zelf absoluut geen idee of die al die corporaties zou kunnen of willen controleren. Dat wilden ze niet. Ze vonden dat ze toezicht moesten houden op het systeem. Daar was ik het met hen over eens. Dus wij waren snel uit die discussie.

We hebben echter wel een aantal modellen bekeken die zouden kunnen dienen voor dat onafhankelijke toezicht. Ik herinner mij daar een paar van. Het is misschien goed om daar iets van een voorbeeld bij te noemen: het DGIS-model. Het DGIS-model is het model Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking, dat Ontwikkelingssamenwerking hanteert omdat de Tweede Kamer het gevoel had: de bewindslieden komen altijd met juichverhalen over hoe goed het wel niet gaat en wat voor mooie resultaten ze boeken, dus wij willen daar een onafhankelijke rapportage van. Dat was als volgt ingericht. De minister gaf aan welke speerpunten van controle en van rapportage hij had voor het komende jaar. Dat ging naar de Tweede Kamer, die gaf daar een fiat op en vervolgens ging de inspectie dat uitvoeren. De Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie rapporteerde dat rechtstreeks zonder tussenkomst van de minister aan de Tweede Kamer. De minister voegde zijn beleidsconclusies op grond van het

inspectierapport bij. Dan heb je een onafhankelijke controle. Dat was een van de modellen die wij bekeken hebben. Het tweede model ...

De heer **Groot**: Daar is niet voor gekozen?

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Groot**: En het tweede model? Gaat u verder.

De heer **Tommel**: Geef het aan de provincies. Waarom is dat niet gebeurd? Omdat de provincies uiteindelijk ook te klein waren om die controle uit te oefenen. Er waren allerlei corporaties die de provinciegrenzen te boven gingen. Je hebt een beetje hetzelfde met de waterschappen.

Het derde model was: vorm dan een gemeenschappelijke regeling in zo'n gebied van een corporatie. Nou, als er iets ondoorzichtig is en weinig transparant, dan is het wel een gemeenschappelijke regeling. Dat hebben wij ook schielijk verlaten.

Maar er zijn dus in die fase allerlei modellen aan de orde geweest om te bekijken of je dat toezicht kon toesnijden op de taak van de corporatie, op de omvang van de corporatie en, wat voor mij heel belangrijk was, op een heldere politieke verantwoordelijkheid. Iemand moest aanspreekbaar zijn op het toezicht.

De heer **Groot**: En dan belandt uiteindelijk het toezicht bij het Centraal Fonds.

De heer **Tommel**: Nee, het toezicht belandt niet bij het Centraal Fonds. Het toezicht belandt bij de minister, die het Centraal Fonds gebruikt om hem te informeren over het financiële deel van het toezicht. Waarom? Omdat je het financieel toezicht niet kunt scheiden van het volkshuisvestelijk toezicht, ofwel de vraag of een corporatie doet wat zij moet doen en of zij dat goed doet. Het tweede was: heeft zij haar financiën op orde? Die twee moet je bij elkaar houden, want als je die scheidt, dan zou het weleens kunnen gebeuren dat degene die naar de financiële kant kijkt, buitengewoon

enthousiast is en dat de reden daarvan is dat de corporatie niets doet en op haar geld zit. Dus je moet die twee bij elkaar houden. Bovendien speelde het Grondwetsartikel mee waarin staat dat de volkshuisvesting een voortdurende zorg van de regering is. Dus je moet dat op dat niveau houden in een politieke verantwoordelijkheid. Mijn conclusie was dat je dat dan bij de minister moet leggen, die het Centraal Fonds gebruikt om de financiële gegevens in te winnen die hij nodig heeft. Maar de sanctie lag bij de minister.

De heer **Groot**: Ja. Even voor het goede begrip, in uw beleving is het dus niet zo dat het financiële toezicht naar het Centraal Fonds ging, gemandateerd, en het volkshuisvestelijke toezicht bij het ministerie bleef? Dus er was geen sprake van splitsing van het toezicht?

De heer **Tommel**: Nee.

De heer **Groot**: In uw beleving is dat niet zo? In uw beleving is er gemandateerd financieel toezicht bij het Centraal Fonds en levert het Centraal Fonds ook de gegevens voor het volkshuisvestelijk toezicht aan de minister, die daarover de eindverantwoordelijkheid heeft. Zeg ik het zo goed?

De heer **Tommel**: Ja, en als er ingegrepen moet worden, gebeurt dat niet door het Centraal Fonds maar door de minister.

De heer **Groot**: Helder.

De heer **Tommel**: Zo lag de verantwoordelijkheid. Dat leek mij in democratische zin juist. Er is iemand die door het parlement ter verantwoording kan worden geroepen als er iets niet goed gaat. Dat is de minister.

De heer **Groot**: Zegt u ook dat dit model tot de dag van vandaag het juiste model is?

De heer **Tommel**: Ik zie geen beter model. Daarmee zeg ik niet dat het een ideaal model is, maar het heeft het voordeel dat de democratische verantwoordelijkheden helder gedefinieerd zijn. De minister is altijd de eindverantwoordelijke. Die is daar ook op aan te spreken. Dan is wel een voorwaarde dat je het toezicht dat erbij hoort -- volkshuisvestelijk en in de zin van: kan het Centraal Fonds functioneren en zijn financiële taak uitvoeren? -- dan ook op orde hebt. Daar ben je dan ook op aanspreekbaar door de Tweede Kamer.

De heer **Groot**: We zien nu in een novelle dat het hele toezicht weer binnen het ministerie wordt getrokken. Past dat ook in uw model?

De heer **Tommel**: Het past in mijn model dat je een heldere democratische verantwoordelijkheid hebt. De minister is verantwoordelijk en wordt erop aangesproken door de Tweede Kamer als zij vindt dat er iets niet in orde is. Ja.

De heer **Groot**: Dan zou ik willen overgaan naar het onderwerp derivaten. Dat speelde, zoals u al zei, ook al in uw tijd. Sterker nog, het speelde al bij staatssecretaris Heerma, want vlak na de verzelfstandiging ging een aantal woningcorporaties zich gedragen als kalveren in de wei en experimenteren met opties en derivaten. Er is toen ook heel snel onderzoek naar gedaan. Daaruit bleek dat daar een achttal corporaties bij betrokken was en dat er in totaal een bedrag van zo'n 100 miljoen gulden in die tijd nog is verbrand, om het zo maar te zeggen. Hoe keek u aan tegen die incidenten, die vlak voor uw aantreden plaatsvonden?

De heer **Tommel**: Sterker nog, ze deden zich ook voor toen ik net begonnen was. Wij hebben zelf ook versterkt toezicht op een aantal andere corporaties ingesteld waarvan wij het gevoel hadden dat ze met hetzelfde bezig waren. Daaruit was het voor mij eens te meer helder dat het gemeentelijk toezicht niet gefunctioneerd had. Ik vond het dus heel verstandig dat Enneüs Heerma daarover een brief aan de Tweede Kamer had gestuurd. Daaruit bleek in de eerste plaats dat hij het ernstig nam en dat hij er bezorgd over was. In de

tweede plaats liet hij daarmee merken dat ook hij zijn twijfels had over de vraag of het toezicht wel sluitend was. Ik vond dat heel verstandig. Er is daarna dus nog een aantal andere corporaties onder verscherpt toezicht geplaatst omdat ze met hetzelfde bezig waren. Een heeft een bewindvoerder gekregen. Al met al is het in die tijd min of meer met een sisser afgelopen. Toen is er heel lang nauwelijks in betekenende mate van derivaten sprake geweest. Dan zie je dat verschijnsel vele jaren later ineens weer opduiken. Dat is dan wel een heel opmerkelijke constatering. Het lijkt weg te zijn en ineens is het er weer.

De heer **Groot**: Staatssecretaris Heerma heeft toen heel snel ingegrepen. Hij kwam met een circulaire in de richting van gemeenten, de zogenoemde MG 94-31. Kent u die circulaire?

De heer **Tommel**: Niet uit mijn hoofd.

De heer **Groot**: Niet uit uw hoofd, maar de kernzin is dat het innemen van open posities, het simpele gebruik van derivaten om eindrisico's af te dekken, mag. Maar verder staat erin: gij zult geen open posities innemen, want dat is strijdig met artikel 21 van het BBSH.

De heer **Tommel**: Ja, zo stond het ook al in het BBSH: u moet als een goed rentmeester omgaan met het u toevertrouwde geld; u mag er niet mee speculeren.

De heer **Groot**: Ja, maar in die MG worden de teugels nog wat verder aangetrokken en worden er specifiek beleggingen in derivaten genoemd. Dat toezicht op de derivaten gaat dan in feite naar het Centraal Fonds, neem ik aan. Het toezicht gaat immers van de gemeenten naar het Centraal Fonds. Hebt u er een verklaring voor dat het Centraal Fonds deze richtlijn nooit heeft gehandhaafd?

De heer **Tommel**: Eh... nee. Nee. Het valt een beetje in het beeld dat het toezicht na een aantal jaren überhaupt niet opleverde wat ik had verwacht.

Dit is er een onderdeel van. Daarmee liep je grote risico's. Omdat de corporaties ook werden aangemoedigd om derivaten te gebruiken, kwam van alle kanten nadrukkelijk de boodschap: denk om renterisico's. Die kun je afdekken door derivaten te gebruiken, maar dan moet je dat wel begrenzen tot een bepaald soort en er niet mee gaan speculeren. Als ik zie wat er uiteindelijk gebeurd is, is mijn gevoel dat het Centraal Fonds daar niet sluitend toezicht op heeft gehouden.

De heer **Groot**: Hebt u eraan gedacht om het Centraal Fonds, toen het met die toezichtstaak werd belast, hierop te wijzen en te voorzien van voldoende instrumenten om een dergelijk toezicht te houden?

De heer **Tommel**: Het Centraal Fonds wist van de derivatenproblematiek, ook vanuit de tijd van Heerma en vanuit de gevallen die bij mij zijn aangemeld. Dus het was uit en te na bekend met de problematiek en de risico's van de derivaten. Het systeem was als volgt. Als het Centraal Fonds vindt dat het onvoldoende mogelijkheden heeft om iets te doen, dan trekt het aan de bel bij de minister, die verantwoordelijk is. Hij geeft het dan die bevoegdheden. Of hij vindt dat het Centraal Fonds die niet hoeft te hebben. Het Centraal Fonds zat dus nooit met een echt lastig probleem. Als je vindt dat je onvoldoende bevoegdheden hebt, dan vraag je aan de minister om die bevoegdheden te krijgen. Overigens is mijn opvatting dat de vraag om meer bevoegdheden ook weleens een gemakkelijke methode is om niet gewoon hard in te grijpen en die corporatiedirecteuren gewoon op het matje te roepen en te zeggen: komt u vanavond om acht uur maar eens hier uitleggen wat u aan het doen bent. Het is ook vaak een gemakkelijke methode om te zeggen: ik heb geen bevoegdheden, ik schrijf wel een brief.

De heer **Groot**: Het blijft wel opmerkelijk, hè, als je zo de geschiedschrijving leest over begin jaren negentig. Het gaat om tekortschietende accountantscontrole. Het gaat om bestuurders die denken de wijsheid van de financiële markten in pacht te hebben. Het gaat om allerlei dingen die zich later ook weer hebben voorgedaan. Heeft het u verrast dat het zo is gelopen?

De heer **Tommel**: In zekere zin wel, omdat ik had gedacht dat met name de financiële kennis -- daarmee bedoel ik ook een sluitende accountantscontrole en een sluitende, transparante controle door het Centraal Fonds -- zich sneller, professioneler en beter zou hebben ontwikkeld dan in feite het geval is geweest. Ook accountants hadden immers bij hun jaarlijkse controle gewoon kunnen constateren dat er sprake was van derivaten, in welke vorm dan ook. Ze hadden daar opmerkingen over kunnen maken. Die accountantsrapporten zitten bij het jaarverslag van de corporatie en zijn dus openbaar. Dat stelsel, dat in principe dus sluitend is, is in de praktijk dus onvoldoende sluitend gebleken. Dat vind ik een ernstige constatering, want dat betekent dat er ruimte was om dingen te doen in de sfeer van derivaten, vooral ook met bepaalde derivaten, die nooit zijn bedoeld. Dat had er nooit mogen komen. Dat is te laat opgemerkt.

De heer **Groot**: Hoe kan dat dan? Die MG 94-31 geldt tot op de dag van vandaag. Die is dan blijkbaar niet gehandhaafd.

De heer **Tommel**: Onvoldoende controle. Mijn conclusie is: er is onvoldoende gehandhaafd.

De heer **Groot**: Goed. Ik kijk naar de heer Mulder.

De **voorzitter**: Mijnheer Mulder, aanvullend hierop.

De heer **Mulder**: Collega Groot noemde zonet een aantal incidenten: een directeur die vooruit wil, een corporatie die risico neemt, accountants die het laten afweten en een raad van toezicht die zich dingen laat aanleunen. Er komt een MG, een circulaire, waarin dit wordt verboden. Dan zou je zeggen dat het is opgelost. Dan zegt u: ja, alleen is er niet goed toezicht gehouden door het CFV. Wie is er dan verantwoordelijk voor de kwaliteit van het toezicht door het Centraal Fonds?

De heer **Tommel**: De minister.

De heer **Mulder**: De minister.

De heer **Tommel**: Ja, de minister. Volledig, voor 100%. Er is er maar een die het Centraal Fonds kan aansturen, bevoegdheden verstrekt, bekijkt of het Centraal Fonds zijn werk goed doet en, niet te vergeten, bestuursleden benoemt. Dat is de minister. Het antwoord op uw vraag is dus eenduidig: de minister is daarvoor verantwoordelijk.

De heer **Mulder**: Ja. En wat er is gebeurd bij Vestia was gewoon verboden.

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Mulder**: Helder. Dank.

De heer **Tommel**: Uiteindelijk ligt de verantwoordelijkheid daarvoor gewoon bij de minister.

De heer **Mulder**: Het was echt verboden wat er bij Vestia is gebeurd met derivaten. Dat mocht gewoon niet volgens de MG, die nog steeds bestaat. U hebt het gewoon ...

De heer **Tommel**: U constateert dat. Ik heb over Vestia verder zelf geen oordeel, want ik heb me daar gewoon niet in verdiept, maar als u zegt dat het in strijd was met de MG -- en dat ligt op zijn minst voor de hand; laat ik het zo maar formuleren -- dan is de minister daar de verantwoordelijke voor.

De heer **Mulder**: Dank.

De **voorzitter**: Dank, collega Mulder en collega Groot. Het woord is aan de heer Oskam.

De heer **Oskam**: Mijnheer Tommel, naast extern toezicht is er ook intern toezicht. Collega Groot zei het al: u bent staatssecretaris en Kamerlid

geweest, maar ook voorzitter van vier raden van commissarissen bij woningcorporaties; of misschien nog wel meer, maar wij kennen er vier. Er is wel wat kritiek op die raden van commissarissen. Zo wordt er gezegd dat er onvoldoende kwaliteit is, dat ze niet weten waaraan ze moeten toetsen en dat het vaak een old boys network is. Hoe kijkt u aan tegen het functioneren van de raden van commissarissen?

De heer **Tommel**: Ik heb daar in 1998 een extern onderzoek naar laten instellen. Toen was de uitkomst ongeveer: er is een aardige aanzet, maar het is nog lang niet professioneel genoeg; in de komende jaren moet het beter, maar het is nog nieuw. Als ik nu kijk, met de kennis van vandaag, is mijn stelling dat het interne toezicht heel veel waarde kan hebben voor de corporatie en als basis voor het externe toezicht -- als je dat goed doet, neem je al heel veel weg voor de externe toezichthouder -- maar dat het nog steeds onvoldoende functioneert. In die zin kan het een stuk beter.

De heer **Oskam**: Hoe komt dat dan?

De heer **Tommel**: Toezicht houden is een buitengewoon moeilijk vak. Het aantal echt goede toezichthouders is zeer beperkt. Aan de andere kant moet geconstateerd worden dat niet alleen de markt vraagt naar toezichthouders, maar dat ook corporaties, zorginstellingen en de onderwijssector vragen om goede toezichthouders. Mijn overtuiging is dat ze er gewoon niet zijn. Er zijn te weinig echt goede toezichthouders. Dat is het eerste punt. Het tweede punt is dat het op dit moment ook wel heel onaantrekkelijk wordt gemaakt om toezichthouder in die sector te zijn. Dat betekent dat een aantal goede mensen die het in principe wel graag zouden willen, het naar mijn overtuiging nu niet gaat doen, omdat de omstandigheden waaronder ze moeten functioneren voor hen niet aantrekkelijk zijn. Dat is jammer.

De heer **Oskam**: Ja, en dan doelt u met name op de beloning. De Wet normering topinkomens speelt daarin een rol, met name voor de bestuurders maar ook voor de toezichthouders. We hebben gisteren in Nieuwsuur gezien dat Loek Hermans als toezichthouder aansprakelijk is gesteld. Dat geeft

natuurlijk ook spanning voor toezichthouders, denk ik. Dat zijn de dingen die u bedoelt.

De heer **Tommel**: Ja, dat zijn de dingen die ik bedoel, maar dan moet ik toch wat helderder zijn in waar precies het probleem zit. In de eerste plaats is gesteld dat de toezichthouder het werk moet doen in 5% van de uren van de bestuurder. Daarop is zijn honorering gebaseerd. Laten we nu eens aannemen dat een bestuurder 40 uur per week werkt. Dan is de aanname dat je het toezicht goed kunt doen met twee uur per week. Omgerekend is dat één dag in de maand. Dat is volstrekt, maar dan ook volstrekt, ondoenlijk. In de psychologie van de toezichthouder betekent dit: de rijksoverheid denkt met haar wet- en regelgeving dat het allemaal zo simpel kan. Men heeft niet in de gaten dat je er echt heel veel tijd in moet steken, en dat het iets heel anders is dan af en toe de jaarrekening controleren en een keer vergaderen over het plan voor het komende jaar. Het is een heel intensieve job. Die kun je niet doen met één dag in de maand. Dat is echt volslagen onmogelijk. Je hebt er veel meer tijd en moeite in te steken. Het eerste probleem zit hem dus in de psychologie van: ze denken dat het een eenvoudige klus is, maar dat is het niet. Ik denk dus dat eerst, nog los van de beloning, helder gecommuniceerd moet worden dat toezicht houden inderdaad een vak is, waarvoor je opgeleid moet zijn. Ik pleit zeer voor een vorm van verplichte opleiding voor interne toezichthouders. Je moet een balans kunnen lezen. Ik zou niet graag de toezichthouders de kost geven die dat gewoon niet kunnen, en dat is toch wel het minste wat je moet kunnen.

Daarnaast moeten we zeggen: wij waarderen de maatschappelijke inbreng die u hebt als toezichthouder in deze sector, in uren en ook in beloning. Daar hoort dan dus ook een fatsoenlijke beloning bij. Dat is niet het allereerste, maar het hoort er wel bij. De minister zegt: ik houd u, als u een wanprestatie levert, ook persoonlijk verantwoordelijk voor het feit dat ik u voor de rechter ga dagen. Dat lijkt mij heel verstandig van de minister en dat moet hij wel kunnen. Als iemand echt een wanprestatie levert, moet je hem daar ook persoonlijk voor aansprakelijk kunnen stellen. Dat hoeft overigens niet eens in een aparte wettelijke regeling, want commissarissen hebben nu eenmaal deze verantwoordelijkheid, dus het kan sowieso gebeuren. Nu bestaat echter

bij iemand die serieus overweegt om toezichthouder te worden bij een corporatie, het beeld: ik moet het doen in een aantal uren dat helemaal niet geloofwaardig is, ik krijg er ook nog heel weinig voor en als het een beetje fout gaat, moet ik tegen mijn vrouw of man vertellen dat we het huis moeten verkopen omdat ik aansprakelijk word gesteld. Nou, dat is niet echt wervend, hoor. Er moet dus wel iets wervends in komen. Ik pleit daar met enige hartstocht voor, omdat ik uit ervaring weet hoe interessant en leerzaam het vak van toezichthouder bij een corporatie is. Je leert ook ontzettend veel in de uitwisseling met de praktijk van alledag. Ik hoop dus dat u in uw eindrapport ook iets kunt met dat lastige probleem, en er iets mee gaat doen.

De heer **Oskam**: We luisteren goed. Een van de maatregelen die de sector zelf heeft genomen, is het invoeren van governancecodes. Werken die nou?

De heer **Tommel**: Onvoldoende.

De heer **Oskam**: Onvoldoende.

De heer **Tommel**: Onvoldoende.

De heer **Oskam**: En hoe komt dat?

De heer **Tommel**: Omdat ze moeilijk af te dwingen zijn. Ik pleit er dus voor dat de minister ze afdwingt.

De heer **Oskam**: Dat zou mijn volgende vraag zijn: welke maatregelen kan bijvoorbeeld de overheid nemen ...

De heer **Tommel**: Opleiding verplicht stellen. Ik denk aan een vorm van opleiding op twee fronten. Het eerste is goed financieel inzicht hebben in hoe zo'n bedrijf reilt en zeilt. Wat zijn derivaten? Wat is een balans? Hoe ga je om met toekomstige verplichtingen? Al dat soort dingen hoor je gewoon in je basispakket van kennis te hebben. Ik vind het dus niet onredelijk dat de

minister dat verplicht stelt. Daar moet een cursus voor zijn. Die cursus moet je met goed gevolg hebben doorlopen en dan mag je.

Het tweede is dat je ook gewoon volkshuisvestelijk inzicht moet hebben in wat een corporatie doet, wat de regels zijn, wat er in het BBSH staat en hoe je daarmee hoort om te gaan. Als je het op die manier inricht, denk ik dat het interne toezicht een veel belangrijkere rol zou kunnen vervullen dan het nu doet.

De heer **Oskam**: Ik ga toch nog even naar het BBSH. Zelfs de bestuurders wisten niet precies wat er met het BBSH bedoeld werd. Die rekten dat dus ook op. De vraag is of de toezichthouders dan wel voldoende weten waarop ze moeten letten.

De heer **Tommel**: Nou, ja, ze rekten het natuurlijk weleens op. Lang niet altijd, want we moeten ons ook realiseren dat de echt bijzondere gevallen, waarin het echt niet deugde en die u uitgebreid onderzoekt, toch een bescheiden aantal vormen op die meer dan 400 corporaties. De meeste corporaties, in mijn ogen veruit de meeste, doen gewoon op een integere, nette en goede wijze hun werk. Het beeld moet wel een beetje evenwichtig blijven. Het is logisch dat de aandacht uitgaat naar waar het misgaat en ik wil u absoluut niet ontmoedigen om dit te doen, integendeel, maar dat hoeft nog niet te betekenen -- dat betekent het ook niet -- dat het in de hele sector niet deugt. En dan kom ik weer terug op mijn punt van het goede toezicht. Als wij vinden dat het toezicht niet stevig en precies genoeg is, spreekt u daar de minister op aan in zijn regelgeving en in zijn uitvoering.

De heer **Oskam**: Ja. Ik wil toch nog even terug naar de rol van de raden van commissarissen zelf. In een van de zaken die wij onderzoeken, heeft de directeur-bestuurder een mandaat van 50 miljoen. Onder dat bedrag hoeft hij dus geen toestemming te vragen van de raad van commissarissen. Is dat normaal, of zet een raad van commissarissen zichzelf buitenspel door daarmee akkoord te gaan?

De heer **Tommel**: Dat lijkt mij veel te veel.

De heer **Oskam**: Wat is normaal in deze sector?

De heer **Tommel**: Dat weet ik niet. Ik weet niet wat normaal is, maar in ieder geval lijkt iets van 50 miljoen mij veel te veel. Ik durf geen bedrag te noemen, maar in ieder geval hebben de commissarissen op zijn minst een informatierecht voor een bedrag dat veel lager ligt. Misschien is het ook wel een kwestie van "door ervaring wijs geworden" dat je die bedragen lager moet stellen.

De heer **Oskam**: Oké. Portaal, daar bent u ook geweest, hè?

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Oskam**: Daar was u ook voorzitter van de raad van commissarissen. Nadat u was vertrokken, bleek dat daar voor een half miljard verlies was geleden op derivaten. Dat was in 2010 en toen was u al weg, maar toen was wel de regel dat die derivaten eigenlijk niet mochten. De vraag is dan hoe zoiets kan gebeuren. Dat is toch eigenlijk geld van de huurders, zo'n half miljard dat dan verdampt?

De heer **Tommel**: Laten we in ieder geval constateren dat het geld weg is.

De heer **Oskam**: Ja.

De heer **Tommel**: En indirect betalen dan de huurders, zoals ze ook indirect betalen voor andere zaken die de corporatie financieel uitkleden, zoals belastingen en heffingen en dergelijke. Hoe dat kan? In de eerste plaats is de vraag: hoe is het gekomen? Dat kan ik nog terugvinden, omdat ik in die periode nog net voorzitter van de raad van commissarissen was. De corporatie Portaal heeft in de zes of zeven jaren voor het jaar waarin men ze weer ging kopen, geen derivaten aangekocht. Nul. Niets. Helemaal niets. Het was niet aan de orde. In 2007 is dat in voorzichtige mate weer begonnen. Dat gebeurde niet op een onverantwoordelijke manier, maar ik heb mij wel

afgevraagd hoe het kwam dat men het weer ging doen. Ik heb daar nog eens naar gekeken. Wat was daar nou de reden van? Nou, de reden was heel helder. De reden was dat er door allerlei externen op werd aangedrongen om het te gaan doen. Dat was niet de bank, die zo graag een derivaat wilde verkopen. Die zal ook wel aan de deur zijn geweest -- dat geloof ik vast -- maar de externe accountant vond dat er weleens wat meer gedaan mocht worden aan het afdekken van renterisico's. Het Centraal Fonds vond dat er wel wat meer gedaan mocht worden aan het afdekken van renterisico's. Ja, en als iedereen die er verstand van heeft of hoort te hebben, zegt dat je dat zou moeten doen, dan komt er een moment waarop je het ook inderdaad serieus gaat overwegen. Toen is dat ook in heel bescheiden mate gedaan; niet in een onverantwoorde mate, ook niet in het jaar 2008. Pas later heeft het een vlucht genomen die mij ook in hoge mate heeft verbaasd toen ik er kennis van nam, want ik heb dat van de laatste periode ook pas onlangs gezien. Wat mij wel verbaasde, was dat dit in het jaar dat ik nog wel commissaris was, niet gewoon open is besproken in de raad van commissarissen. Nogmaals, toen was er niets mis met het kopen van die derivaten. Ik heb er niets van terug kunnen vinden.

De heer **Oskam**: Ja, want dat zou mijn vraag zijn: die accountant bemoeit zich ermee, maar dan zou je verwachten dat hij of de banken ook voorlichting zou komen geven aan de raad van commissarissen, juist omdat jullie moeten toetsen en juist omdat er maar heel weinig mensen verstand hebben van derivaten, nog afgezien van het feit dat je heel veel verschillende soorten hebt.

De heer **Tommel**: Met de meest wonderlijke en interessante namen.

De heer **Oskam**: Ja.

De heer **Tommel**: Dat is helder, en dat maakt het ook complex. Dat is dus niet gebeurd. Wat er wel is gebeurd, is dat de accountant elk jaar waarin hij weer een keurig verslag schreef, enthousiaster was over het financieel beheerssysteem van de corporatie Portaal. Wij kregen steeds mooiere

cijfers. Het werd zelfs een voorbeeld voor anderen genoemd. Nou, dat kom ik niet zo vaak tegen, dus dat is fijn. Maar op het moment dat het erop aankomt en men in het eerste jaar zijn derivaten dan ook koopt, blijft de raad van commissarissen buitenspel staan. Nogmaals, feitelijk gesproken kon dat allemaal, omdat het allemaal wel deugde, maar ik had het zelf wel gewoon willen weten, niet omdat er iets mis was, maar gewoon omdat ik vind dat commissarissen dit soort dingen horen te weten.

De heer **Oskam**: Ja. Ik proef daar een beetje uit dat de bestuurder verantwoordelijk is.

De heer **Tommel**: Natuurlijk. Natuurlijk, het bestuur is altijd verantwoordelijk voor wat er gebeurt dus in dit geval ook. Het bestuur kon in dit geval heel nadrukkelijk zeggen: er was ook niets mis mee, want het kon allemaal en het werd goed gevonden en het gebeurde maar op een heel bescheiden manier. Ik had het echter zelf gewoon willen weten, vanuit de manier waarop ik in het interne toezicht zit. Ik wil namelijk nogal precies weten hoe de zaken in elkaar zitten, om dan tot de conclusie te komen dat het had gekund.

De heer **Oskam**: Ik ga nog even terug naar uw opmerking over het Centraal Fonds. Dat stimuleerde de woningcorporaties ook om hun ... hoe noemde u dat? Rente af te dekken?

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Oskam**: Renterisico's af te dekken?

De heer **Tommel**: Ja.

De heer **Oskam**: Stimuleerde het Centraal Fonds ook het gebruik van derivaten?

De heer **Tommel**: Dan ga je automatisch het gebruik van derivaten stimuleren, maar dan wel van een bepaald soort derivaten. Jazeker.

De heer **Oskam**: En welke soort stimuleerde ...

De heer **Tommel**: De gewone, defensieve derivaten waarbij je je renterisico afdekt en waarbij je niet met allerlei rare constructies probeert om er iets op te verdienen. Het was puur bedoeld als een instrument om renterisico's af te dekken en daar moest het ook bij blijven. Ik heb het Centraal Fonds nooit allerlei exotische producten zien aanprijzen. Dat zeker niet. Het ging om het afdekken van renterisico's. In die zin is er ook niks mis met derivaten, als je het maar op een bescheiden manier doet en het kunt relateren aan je investeringsprogramma. Met name daar lag ook de druk op Portaal, omdat men zei: jullie hebben als corporatie een nogal ambitieus investeringsprogramma; denk wel om de toekomstige renterisico's. Dat men zo'n opmerking maakte, was dus op zich prima.

De heer **Oskam**: Goed. De enquêtecommissie onderzoekt een aantal incidenten, onder andere Vestia, Rochdale, Woonbron, WSG met de grondaankopen, Servatius en Laurentius. Ook andere, maar deze hebben met name de aandacht. Kunt u met uw ervaring eens terugblikken en aan ons meegeven wat volgens u de belangrijkste oorzaken zijn?

De heer **Tommel**: Ik maak een beetje een onderscheid tussen zaken als het complex van hebzucht en ijdelheid bij mensen, bestuurders, en onnozelheid. Niet goed weten waar je grenzen liggen en wat je zakelijk gezien kunt doen en veel te ambitieuze investeringsprogramma's opzetten, is geen slechtigheid maar domheid. Dat zijn twee heel verschillende dingen. Ik moet wel constateren dat in beide gevallen in eerste instantie het interne toezicht niet goed is geweest. Het interne toezicht had gewoon moeten voorkomen dat het externe toezicht hiermee ooit geconfronteerd zou worden. Dat had moeten gebeuren. Het interne toezicht heeft hier dus niet goed gefunctioneerd, om niet te zeggen dat het volledig gefaald heeft. Dat is wel ernstig.

De heer **Oskam**: Ja. Dat zit dan met name in het gedrag van mensen, maar ik ben eigenlijk ook op zoek naar: zitten er tekortkomingen in het stelsel waardoor dit soort incidenten kunnen ontstaan, behalve dan dat het interne toezicht niet altijd goed functioneert?

De heer **Tommel**: Nee, ik denk het niet. Mijn gevoel is niet dat het stelsel waarin een intern toezichthouder moet functioneren, niet deugt. Mijn gevoel is dat het gewoon de interne toezichthouders zelf zijn geweest die slordig zijn geweest, te weinig afstand hebben genomen tot de bestuurders, te veel vanuit hetzelfde gedachtegoed hebben gewerkt en onvoldoende hun kritische rol hebben waargemaakt van toch nog eens goed bekijken of het allemaal wel moest en verantwoord was. Ik denk dat het gewoon in mensen zit. En ja, toezicht houden en besturen blijft mensenwerk. In dit geval los je dat niet op door nog meer regels of dat soort zaken. Ik denk dat je heel kritisch moet bekijken welke persoon er zit en hoe hij zijn taak opvat. Is hij daartoe wel geschoold? In dit geval zat het niet zozeer daarin, naar mijn gevoel, maar er kan een soort sfeer ontstaan waarin er binnen de corporatie, in het interne toezicht, onvoldoende kritisch vermogen zit om de rol te vervullen die zo essentieel is voor het goed functioneren van de corporatie. Want het was maar al te zeer zichtbaar, hè. U vraag leidt natuurlijk ook tot nog even nadenken van mijn kant: was het dan zo verborgen? Nee, het was helemaal niet verborgen; het was alleszins zichtbaar. Iedereen kon het zien, interne toezichthouders en externe toezichthouders. Ik kijk nu even in de eerste plaats naar de interne toezichthouders. Die konden dat gewoon zien. Die zagen die Maserati rijden. Het was echt geen geheim dat dat ding daar rondreed. De vraag is dus: waarom laat je dat dan gebeuren? Dan is er naar mijn gevoel iets helemaal mis in de opvatting van je taak op dat punt. Daar had de bestuurder natuurlijk op aangesproken moeten worden, zonder enige twijfel.

Dat geldt ook voor buitensporige beloningen. We hebben allemaal gevolgd hoe achtereenvolgende bewindslieden hebben moeten constateren dat het weliswaar steeds beter werd en er minder uitwassen waren, maar dat die er nog wel steeds waren. Het was wel een worsteling; laten we daar ook helder in zijn. De buitensporige beloningen -- voor zover ze er waren, want ze waren

er lang niet overal -- waren echter wel het gevolg van het niet hebben van voldoende maatschappelijk kritisch vermogen van het interne toezicht. Dat interne toezicht heeft uiteindelijk die vergoeding geaccepteerd en vastgesteld en dat is een teleurstellende conclusie.

De heer **Oskam**: Goed. Mijn laatste terugblik is tegelijk een vooruitblik. U hebt uw taak als staatssecretaris naar beste eer en kunnen uitgevoerd. Daarna hebt u nog allerlei andere ervaringen opgedaan in de sector, met name als voorzitter van raden van commissarissen maar ook in andere rollen. Zijn er dingen die u als staatssecretaris hebt gedaan, waarvan u nu, met uw ervaring en het voortschrijdende inzicht, zegt: dat zou ik toch anders gedaan hebben? Ik vraag u om daarbij ook te kijken naar de aanbevelingen die de commissie gaat doen.

De heer **Tommel**: Ik zou denk ik, terugkijkend, meer dan gebeurd is in een slotdocument of iets dergelijks de nadruk hebben gelegd op het feit dat je een voldoende bemensing moet hebben, kwalitatief en kwantitatief, van het toezicht. Dat is voor mij een sleutelrol. Ik ben er misschien onbewust van uitgegaan dat dit altijd wel op orde zou blijven. Ik kijk nog even terug naar die 172 mensen in de inspectie die ik toen had. Dan denk je dat het altijd zo zal doorgaan. Misschien moet ik met de ervaring van nu zeggen dat ik daar misschien wel wat meer de nadruk op had moeten leggen bij het afscheid.

De heer **Oskam**: Critici zeggen: dat toezicht is allemaal achteraf. Zou dat toezicht dan ook proactief moeten zijn?

De heer **Tommel**: Het is natuurlijk voor een deel ook proactief. Voor een aantal activiteiten moet je van te voren toestemming hebben. Mijn constatering is dat het ook in die gevallen -- ik kijk weer even naar het schip - - wel gebeurd is, maar het niet leidde tot het niet ontstaan van die uitwas. Als u dus vraagt wat de steen der wijzen is, dan moet ik het antwoord ook schuldig blijven. Het spijt mij.

De heer **Oskam**: Dan kijk ik gauw even naar mijn collega Mulder.

De heer **Mulder**: Eigenlijk zegt u: als mensen niet hebzuchtig en niet ijdel zijn maar gewoon vakbekwaam zijn, is er niks aan de hand. Maar de kunst is toch om een stelsel te ontwikkelen waarin je juist rekening houdt met slechte menselijke eigenschappen?

De heer **Tommel**: Absoluut.

De heer **Mulder**: Is dat dan voldoende gebeurd?

De heer **Tommel**: In principe is het stelsel sluitend. Ik kijk even naar de controle door de accountant. Dat hoort een sluitende financiële controle te zijn, ook op derivatengebied, voor alle helderheid. Die is openbaar. Die gaat naar de minister en naar iedereen die hem lezen wil, ook naar het interne toezicht en het externe toezicht. Daar begint het mee. In de tweede plaats is er de vakbekwaamheid van de corporaties zelf. Een goed intern toezicht kan in principe uitwassen voorkomen, moet uitwassen voorkomen. Als dat allemaal toch niet werkt zoals het hoort te werken, is er het toezicht door de minister. Dat is voor een deel, in financiële zin, uitbesteed aan het Centraal Fonds, maar ligt voor een deel ook bij de minister zelf. Dat moet ervoor zorgen dat het aantal missers tot het allerkleinste minimum wordt beperkt. Ik heb niet de illusie dat het met een heel groot controleapparaat en met allemaal fantastisch gemotiveerde en deskundige mensen, nooit fout zal gaan. Het gaat nu echter te vaak fout. Het systeem deugt dus. Het moet wel goed worden ingevuld qua bemensing, maar er zullen altijd menselijke zwakheden blijven die er hier en daar voor zullen zorgen dat er toch weer ergens iets fout gaat. Dat is overigens niet de maatstaf voor een goed systeem. Elk goed systeem is niet sluitend. Je kunt het nooit 100% sluitend krijgen.

De heer **Mulder**: Als je zo veel vertrouwen hebt in het interne toezicht ... Je hebt een bestuur en daaronder het interne toezicht. Dat moet het echt doen. In een bedrijf heb je een bestuur, een raad van commissarissen en een aandeelhouder. Die aandeelhouder ligt wel wakker, hoor, als er een kwart

miljard wordt verloren. Is het niet zo dat die derde laag ontbreekt bij een corporatie?

De heer **Tommel**: Ik heb niet veel illusies over het werkelijke inzicht van aandeelhouders in het goed functioneren van een onderneming. Theoretisch is dat mooi, maar ik zie het in de praktijk ook helemaal anders lopen. Ik vrees dat je geen echt sluitend systeem kunt hebben. Ik accepteer ook dat het nooit 100% sluitend zal zijn. Ik refereer nog even aan een ander toezicht. Als ik zie hoe uitgebreid en hoe zeer voorzien van volmachten het toezicht op de banken was, en ik kijk naar het resultaat, dan is het interessant om dat eens te vergelijken met wat er mis is gegaan bij de corporaties. Je krijgt het nooit sluitend.

De **voorzitter**: Dank. Ik geef ten slotte nog even het woord aan collega Bashir.

De heer **Bashir**: Mijnheer Tommel, zonet werd u de vraag gesteld wat uw verwachtingen waren van de sector op het moment dat de bruteringsplaatsoond. U vertelde dat u verwachtte dat de sector de kansen zou grijpen die hij kon grijpen. Als we nu kijken naar de kansen die zijn gegrepen, zien we ook een aantal negatieve kansen die gegrepen zijn. Ik heb het bijvoorbeeld over buitensporige beloningen, dingen als een Maserati, buitensporige pensioenregelingen en speculatie met derivaten en met grondaankopen. Dat zijn incidenten, of uitwassen, zoals u het zei. Had u dat eigenlijk niet kunnen weten, gezien uw verwachtingen?

De heer **Tommel**: Nou, het is niet het soort ontwikkelingen dat mij voor ogen stond bij wat een corporatie moest gaan doen. Kansen grijpen betekende niet jezelf buitensporig belonen of peperdure auto's kopen. Kansen grijpen betekent maatschappelijk doen wat je moet doen. Mijn antwoord op uw vraag is dus dat de corporatiesector zich heel goed maatschappelijk ontwikkeld heeft, de mogelijke taken goed heeft opgepakt, actief is geworden in wijken en buurten en actief is geworden in wonen en zorg, voor zover dat mocht en mag, en dat de discussie over wat er precies mag en of het niet te veel in de

commerciële sector heeft plaatsgevonden, een discussie is die door verschillende bewindslieden en de bijbehorende Tweede Kamer in verschillende perioden weleens verschillend is beantwoord. Ik heb helder voor ogen dat de huidige minister vindt dat hij daar nu een heel precieze beschrijving van moet geven. Ik juich dat zeer toe. Hoe die beschrijving ook luidt, duidelijkheid is helder. Je moet het functioneren van de sector en van al die mensen die er werkzaam zijn, echter niet beoordelen aan de hand van een paar uitwassen. Dat zou ik u zeer afraden. Ik denk dat in een evenwichtig oordeel de erkenning dat het in een aantal gevallen niet goed is gegaan, wat moet leiden tot beter toezicht, ons niet mag verhinderen om te constateren dat de sector maatschappelijk gezien ook ontzettend veel goede dingen tot stand heeft gebracht. Dat is mijn overheersende indruk.

De heer **Bashir**: Mijnheer Tommel, dat laatste zullen we inderdaad niet betwijfelen, maar ik had het ook over de negatieve zaken die zijn opgetreden. Als we bijvoorbeeld kijken naar de kritiek die u indertijd kreeg, bijvoorbeeld van de Rekenkamer maar ook van de Raad van State, en naar uw eigen verwachting dat alle kansen gegrepen zouden worden die gegrepen konden worden, dan zou je toch kunnen bedenken dat er wellicht ook negatieve kansen gegrepen zouden worden? Mijn vraag is dus, nog een keer: had u het niet kunnen weten?

De heer **Tommel**: Nee, dat kun je niet weten. Je kunt wel veronderstellen dat alles wat er gebeurt in het maatschappelijke veld ook het risico van uitwassen in zich bergt. Je kunt niets bedenken wat in het maatschappelijk leven gebeurt dat niet het risico in zich bergt van uitwassen. Als je die echt 100% wilt voorkomen, moet je in bed blijven liggen en niks doen. En zelfs dat heeft nog een zeker risico: weinig beweging. Als u denkt een systeem te kunnen ontwerpen dat risicoloos is, dan kan ik u niet snel genoeg van die illusie afhelpen. Dat zal niet lukken. Je moet in redelijkheid doen wat in toezicht, opleiding, ervaring, transparantie en democratische verantwoording nodig is. Daar pleit ik zeer voor en ik ben blij dat u daar als commissie ook actief mee bezig bent.

De heer **Bashir**: Dank u wel, mijnheer Tommel.

De **voorzitter**: Wij komen aan het einde van dit openbare verhoor, mijnheer Tommel. Onze enquêtecommissie is er natuurlijk niet voor niets. Wij hebben gezien dat alleen al in de casus-Vestia 2 miljard euro in het spel was. Via een saneringsheffing draaien andere corporaties daarvoor op. Als één incident al dermate ernstig is dat de hele sector daarvan nadelige gevolgen ondervindt, dan moet je natuurlijk met zijn allen proberen om de kans op dit soort incidenten te minimaliseren. U zit nogal op de boeg van: sluitend bestaat niet, je kunt het niet voorkomen en blijf maar in bed liggen. Mijn slotvraag aan u is: wat is de sleutel waaraan we dan wel kunnen draaien om de kans te minimaliseren dat dit soort buitenisigheden zich voordoet?

De heer **Tommel**: Het is van het grootste belang dat het toezicht beter wordt, want dat betekent dat je minder incidenten krijgt.

De **voorzitter**: Welk toezicht is dat dan?

De heer **Tommel**: Dat is het interne toezicht, door de functie van de interne toezichthouder beter te omschrijven, inclusief de opleiding en de maatschappelijke waardering die erbij hoort. Je moet dus ook uitgaan van voldoende uren om eraan te besteden, en dat ook helder maken. Dat is de eerste fase. De tweede fase is die van een helder extern toezicht, waarbij duidelijk is dat er ook voldoende menskracht aanwezig is om in het stelsel dat er is, ook feitelijk voldoende toezicht te houden. Als die twee zaken gerealiseerd zouden kunnen worden, denk ik dat de kans op een echt ernstig incident wel heel, heel minimaal geworden is.

De **voorzitter**: Goed. Dank u, mijnheer Tommel.

Sluiting: 17.39 uur.